

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

הניתן לסחור בזכות עלייה לתורה? יריעת המשך

קצר לפני המועד הראוי ניגש אליו ר' ראובן ולוחש על אזנו: כבד נא כ'חתן תורה' את ר' שמעון, שמלבד היותו בעל בעמיו ועתיר נכסין שכבוד התורה חשוב בעיניו ורצה לתת באהבה שאהב את התורה הון רב, היה גם ספרא וסייפא וידידו רב לו באותיות הקטנות. בלבו התרעם הגבאי על ההפסד שנגרם כאן לקופת הקהילה, כשבסופו של דבר מי שמקבל את הכיבוד הוא אותו אדם שרצה לתרום סכום גדול יותר לקופת הקהילה אם היה מקבל את הכיבוד במישרין, אך נאמן לפסק שקיבל, המשיך לנהל את העניינים כאילו לא אירע דבר.

עם סיום התפילה ערך 'חתן התורה', ר' שמעון, קידושא רבא' כמקובל לכל מתפללי בית הכנסת. בעת החגיגה ניסה הגבאי לתהות קצת אחר מה שהתרחש מאחורי הקלעים, מעיקרא מאי קסברי והשתא מאי קסברי, והנה התחוויר לו כי אין כל קשר ידידות בין ר' ראובן לר' שמעון, וכמובן שלא כיבד אותו ר' ראובן ב'חתן תורה' לאות ידידות. מתחילה תכנן להעניק את הכיבוד לאחד המתפללים האחרים, ואולם לאחר הדין ודברים שהתחוללו בהיכל בית הכנסת וההחלטה להעניק את הכיבוד למרות הכל לר' ראובן, שלח אליו ר' שמעון שלא אמר נואש, מתווך שיציע לו "לכבד" אותו כ'חתן תורה', תמורת 10,000 דולר שישלשל לכיסו במוצאי החג.

"היעלה על הדעת?" טען הגבאי, העליות ושאר הכיבודים אינם עומדים ומוצעים למכירה אלא שייכים לקופת בית הכנסת. מנהל הקופה שהוא הגבאי מעניק את הכיבודים לתורמי בית הכנסת לפי התחייבויותיהם, אך העליות והכיבודים נשארים ברשות בית הכנסת והעושה בהם סחורה חייב להעביר את התמורה לרשות בית הכנסת.

פסק בית הדין

נשאל בית הדין האם רשאי ראובן לקחת לעצמו את הפרש או שהוא מחוייב להעבירו לידי הגבאי עבור קופת בית הכנסת. ואולי כלל לא חלה המכירה בין ראובן שמכר מה שאינו שלו לשמעון, כך שלמרות שקיבל את הכיבוד יוכל לתלות זאת בהטעיית הגבאי בידי ראובן, ולא ישלם בעצמו מאומה. ראובן לעומת זאת טען כי אם בית הכנסת

גיליון קודם גוללנו את סיפור המעשה שבו נאלצו גבאי בית הכנסת בירושלים לוותר על תרומה בסך 25,000 דולר, כאשר התנאי לתרומה היה ביטול מכירת עליית 'חתן תורה' שנמכרה במכירה פומבית כמקובל, רגעים ספורים לפני בואו לבית הכנסת של התורם העשיר שהציע את התרומה הגבוהה. הגבאים שהתייעצו כדת מה לעשות במקרה שלפניהם, פעלו לפי ההוראה שקיבלו וסירבו בנימוס להצעתו של הגבאי, מפני האפשרות שמכירת הכיבודים והעליות תקפה בדין תורה והרי זכה הקונה הראשון במקחו, ועל אף שכפי הנראה שיטת הרבה אחרונים שאין בזה מכירה גמורה, מכל מקום משום 'זעשית הישר והטוב', דיני נדרים ומוצא שפתיך תשמור, ותקנת הקהל שלא תעמודנה המכירות הפומביות לביטול לאחר סגירתן, הייתה ההוראה שלא לבטל את המכירה ולתת את הכיבוד כמתוכנן לקונה הראשון.

הקונה הראשון מכבד את הקונה השני

עולם כמנהגו יכול היה לנהוג, אלמלא תפנית שהתרחשה בעלילת הדברים ושעליה רמזנו בגיליון הקודם: גבאי בית הכנסת דנן, סקרן היה לדעת את אשר יעלה בגורלה של אותה עלייה, זאת ידע: ר' ראובן, הקונה הראשון שהתחייב לשלם סך 5,000 דולר תמורת העלייה, אינו מתכוון בעצמו לעלות כ'חתן תורה'. כך היה מקובל בבית כנסת זה עוד מימי בוניו ומתפלליו הראשונים, כי חתן התורה יכול להיות רק אדם אשר מילא כרסו בש"ס ופוסקים ויאות הוא לחתנות זו. כשהקונה היה אדם שאינו מלא וגדוש בתורה, אף אם היה ירא שמים אלא שלא עלתה בידו, היה נוהג לאחר שהכריזו עליו כזוכה לכבד כ'חתן תורה' את רב בית הכנסת או את אחר מ'פני' בית הכנסת, תלמידי חכמים ישישים שפיארו את כותל המזרח של הקהילה. ר' ראובן דנן לא היה מאותם אנשים שיהינו להתכבד בעצמם כ'חתן תורה', והדבר היה ברור שבתכניתו לכבד בכיבוד זה אי מי מהמתפללים האחרים. נקל לתאר את גודל פליאתו של הגבאי, כאשר זמן

נקל לתאר את גודל פליאתו של הגבאי, כאשר זמן קצר לפני המועד הראוי ניגש אליו ר' ראובן ולוחש על אזנו: כבד נא כ'חתן תורה' את ר' שמעון, שמלבד היותו בעמיו ועתיר נכסין הוא גם ספרא וסייפא

**יש לדעת
שאפילו
אם מכירת
העלייה
לראובן על
ידי גבאי
בית הכנסת,
חלה על
ידי קנין
סיטומתא,
עדיין לא
ברור איך
תחול
המכירה
של ראובן
לשמעון,
לגביו יתכן
שאינן חלות
קנין של
סיטומתא**

צורות הקנינים שקובעים הסוחרים לעצמם לפי נוחות המסחר. כך גם במכירת העליות ניתן לומר שההכרזות השונות הן צורת הקנין המיוחדת לענין זה. ואולם כבר הזכרנו שקנין זה בעייתו בנדרון שלפנינו משני טעמים עיקריים: א. נחלקו הראשונים אם יועיל קנין סיטומתא בדבר שאין בו ממש. ב. אף אם הקנין מועיל, אין הדבר מוסכם שיחול קנין סיטומתא בדברים בלבד, ונקטו הפוסקים שאינו מועיל אלא במעשה, יהיה המעשה אשר יהיה. לגבי בעיה אחרונה זו הערנו במאמר קודם שיייתכן והעובדה שמסירת העליות לידי הזוכה חלוטה וגמורה בשל דיני נדרים ו'מוצא שפתיך תשמור', מועילה להוציא את מכירת העליות מגדר דיבור בעלמא ולאפשר יצירת קנין סיטומתא כמו על ידי מעשה גמור.

אך יש לדעת, שאפילו אם מכירת העלייה לראובן על ידי גבאי בית הכנסת, חלה על ידי קנין סיטומתא, עדיין לא ברור איך תחול המכירה של ראובן לשמעון, לגביו יתכן שאינן חלות קנין של סיטומתא, וגם לא ברור שניתן למכור זאת מאחר וגם לדעה זו לא הותר רכישה של עלייה בדרך מקח וממכר, אלא כשרוכש זאת מגבאי הקהל, ולא באופן של רכישה מיחיד ליחיד.

המכירה מועילה כדין 'מתנה מועטת'

הגאון מקו"ז ג'גלוב בספרו 'ארץ צבי' (סימן לט) כתב דרון שהמכירה תועיל כמו שמצאנו לגבי מתנה מועטת (שו"ע חו"מ סימן רד סעיף ח) שדי בהבטחה בעלמא כדי שלא יוכל לחזור בו, כי בשל שו"י המתנה הנמוך ישנה סמיכות דעת גמורה אף בהבטחה בלבד, וכך גם תועיל מכירת עליה לתורה שלא לפי דרכי הקנינים הרגילים, כי מאחר שנגמרה הדבר בציבור וברוב עם, ברי לן שישנה סמיכות דעת גמורה

סבור שהעליה ניתנה לשמעון, אם כן הוא עצמו אינו מחויב לשלם את דמי התחייבותו שבוודאי נעשו רק על דעת כן שיקבל את הכיבוד.

בית הדין קבע כי ראובן חייב לשלם נדרו לקופת בית הכנסת, ואולם אין ודאות באשר לקנין שנעשה בין שמעון לראובן ואם נקנתה העליה לראובן באופן שיכול לקבל תמורתה משמעון או שעדיין היא שייכת לבית הכנסת, ולכן תלוי הדבר ביד מי נמצא הכסף כדין המוציא מחברו עליו הראיה. אם ביד שמעון, יישאר ביד שמעון. אם שילם לראובן, יישאר ביד ראובן. ואם שילם לגבאי בית הכנסת יישארו המעות ברשות קופת בית הכנסת.

תוקפה של קניית עליה לתורה

במאמר הקודם עסקנו מעט בשאלת הקנין של עליות וכיבודים ש'נמכרים' בבית הכנסת. לשאלה זו השלכה ישירה על הנידון שלפנינו. באם הייתה אפשרות לקנין גמור ככל מקח וממכר, ברור לכל שלאחר שזכה ר' ראובן ב'חתן תורה', אין ביד הגבאים לעכב בעדו לעשות בקנינו ככל שירצה. והגם שיכלו הגבאים להתנות מראש שמכירת העליות הינה לקונה העליה בלבד, תקנה שיפה כוחה גם למקרים אחרים, אך מאחר שלא התנו כן ואדרבה נהגו בבית כנסת זה שפעמים וקונה העלייה מכבד בה אחרים, אין בידם למחות בפני הקונה כשרוצה לכבד את ר' שמעון, ואל להם להתערב בשיקוליו. ואולם אם אין כאן קנין גמור ייתכן והדין שונה. נסקור איפוא בקצרה את אפשרויות הקנין השונות שהועלו בכתבי האחרונים:

קניית העליות בסיטומתא: יש מקום לומר שהעליות והכיבודים נקנים בקנין 'סיטומתא', הוא השם הכללי למגוון

לשלם מחיר מלא כפי שהתחייב מלכתחילה, שהרי חלק מהפועלים לא היו במקום.

יתר על כן – קונה הכיבודים לפי התבוננות זו אינו הפועל אלא מזמין המלאכה, ולכן כאשר בני הקהילה מעוניינים לבטל את המכירה הפומבית לפי דרך זו הרי הם כפועלים שאינם רוצים לעבוד, שרשאים לעשות זאת, מלבד אם זה נחשב כ'דבר האבוד' אצל הקונה, דהיינו שאין לו אפשרות להשיג את העלייה הזו והדבר חשוב בעיניו מאד, שבמקרה זה יש לומר שאין להם דרך לחזור בהם, כמבואר בשולחן ערוך (סימן שלג סעיף ה) שבדבר האבוד, אחר פועל ואחר קבלן, אינו יכול לחזור בו.

עוד יתכן לומר לפי דבריו, שהגבאי לענין זה הוא שליחם של כל הציבור, הן של הנשכרים כפועלים והן של רוכשי העליות, לכן הגם שמדיני פועלים יכול היה לבטל את ההסכם ואין לרוכשי העליות אלא תרעומת, מכל מקום כאן שהמתחייב הוא גם שליח שלהם לאו כל כמיניה לפעול באופן של תרעומת.

סיכום השיטות להלכה

רבים מגדולי הפוסקים נקטו שאין כאן קנין כי אם נדר. לדבריהם כיוון שהקהל קיים דינו והעמיד לרשות ראובן את העליה שקנה, מחוייב ראובן לשלם נדרו לבית הכנסת. ואולם אינו יכול לעשות סחורה במה שאינו שלו ואם הייתה העליה נמכרת לשמעון היה עליו לשלם תמורתה לבית הכנסת, אלא שלא חלה מכירה, ואי אפשר לחייב את שמעון בבית דין לשלם לראובן או לבית הכנסת.

לשיטה זו, אם שמעון שילם לבית הכנסת את ההפרש, יש לדון אם יוכל לתבוע את כספו בחזרה, מאחר ולמעשה קיבל כיבוד שהיה שייך לבית הכנסת, והרי ראובן כלל לא קנה את הכיבוד, ואילו לשמעון הכיבוד היה שווה יותר, כפי שרצה לשלם. ואולם אם שילם לראובן, יוכל לתבוע ממנו שישב לו את כספו, [כל עוד שלא נעשה ביניהם קניין]. אך יש מן הפוסקים שנקטו שחל קנין גמור של סיטומתא והכיבוד שייך לראובן. לפי דבריהם נראה כי ראובן יכול לעשות כל שברצונו עם הכיבוד וגם לקבל תמורתו ממון ואין לגבאי בית הכנסת ולאנשי הקהילה טענה כלפיו. ויש מי שאומר שהציבור והגבאי נשכרו לקונה העליה להעמיד לו כיבוד 'חתן תורה', ושפיר יכול לחייבם לעשות מלאכתו באופן שהשני יקבל הכיבוד ואין להם ולהסכם בינו לשני ולא כלום. אך לא מצינו באחרונים מי שהסכים לסברא זו.

לשיטות אלו ודאי אין לבית הכנסת תביעה כלשהי כלפי שמעון, ראובן ישלם את התחייבותו לבית הכנסת, אך לא ברור אם ההעברה של העלייה מראובן לשמעון יש לה דין מכירה, שהרי לא נעשה כל קנין בין ראובן לשמעון. ונמצא איפוא שבמקרה ששמעון עדיין לא שילם לראובן את ההפרש, לא יוכלו בית הדין לחייבו לשלם לראובן.

מוגש על ידי בית הוראה לממונות 'באר ישראל'. ניתן להפנות שאלות בענייני ממונות לבית הוראה בפקס: 02-8024343 ובמייל: a@b-israel.org.il

בין הקהל וקונה העליה. בנידון שלפנינו תעלה בעקבות הנחה זו שאלה נוספת, האם מי שזכה במתנה מועטת בהבטחה בעלמא יכול להבטיחה הלאה לאדם אחר? האם הקנין הוא קנין גמור גם בהתייחס לדבר הנקנה, או רק לגבי זה שהנתן מתחייב בגמירות דעת להקנות לזוכה.

קנין בספר התורה לעליות

הגאון מקו' יגלוב בספרו הנזכר דן לגבי כל רוכש עליה לתורה, שקנינו חל מדין סיטומתא, ומאחר ולפי חלק מהפוסקים אין מועיל קנין סיטומתא בדבר שאין בו ממש, לכן על אף שהגבאי והקונה אינם מעלים זאת על דעתם, בעת המכירה נמכרת לזוכה זכות בגוף ספר התורה לגבי העלייה המדוברת. זאת מאחר שבוודאי רצו שיחול קנינם באופן המועיל, וכך היא הדרך לקנות זכות עליה לתורה. לשיטה זו לכאורה ברור כי ר' ראובן יכול לעשות בזכותו לעליה ככל שירצה. ואולם יש להעיר בעיקר הדברים כי הדין ישתנה לכאורה במצב שבו ספר התורה שבו קוראים אינו שייך לבית הכנסת אלא מושאל לו וכדומה, כי באופן זה יש לברר אם נתן המשאיל רשות לגבאים לבצע בו כל קנין שיצטרכו לתועלת סידור העליות, כל שאין הדבר מחייבו כלום. נזכיר כי מהלך זה שיש לקונה העליות זכות כלשהי בספר התורה עצמו הוא מחודש ביותר ואינו מקובל על הרבה פוסקים.

בני הקהילה נעשים כפועלים

בדרך מחודשת להתבוננות בנושא מכירת העליות והכיבודים, צעד הגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א (קובץ הישר והטוב חלק יד עמ' עח), לפי דרך זו ניתן לראות בגבאי ועמו בשאר בני הקהילה, פועלים שנשכרו בידי הקונה להעמיד לו את הכיבוד שבו חשק. זו הסיבה שהקנין מועיל בדיובור בלבד כדין כל שכירות פועלים. ואולם כפי שהבאנו במאמרים קודמים, לפי המבואר בשולחן ערוך (ח"מ סימן שלג סעיף א) יוכלו בני הקהילה לחזור בהם קודם תחילת המלאכה ואין לזוכה אלא תרעומת בלבד. אלא שיש לדון מתי נחשבת תחילת מלאכת הקהל בנושא זה. ומכל מקום, יותר יש לדמות את בני הקהילה לקבלנים שמחוייבים להעמיד את הכיבוד למזמין, ולא לפועלים שכירי יום. ואין כאן המקום להאריך בזה.

כמבואר בדברי התוספות ונפסק בשולחן ערוך, גם במקום שבו לא התחילו הפועלים במלאכה, אלא שכעת כבר אינם יכולים למצוא מי שישכרם לעבודתם ומתחילה יכלו למצוא אחר, יכולים לתבוע את מזמין המלאכה לשלם להם. וכך גם בקונה עליות יש לדון שיכל מעיקרא ללכת לקנות כיבוד זה בבית כנסת אחר.

ואולם בעיקר הדברים יש לעיין כי חידוש גדול בסברא הוא לומר שנתנו הקהל כח ביד הגבאי גם כאשר לגופם ממש, והאם בהתאם לכך יוכל קונה העלייה לעכב אי מי מהנאספים מלצאת באמצע קריאת התורה מבית הכנסת כדי להעמיד לו קהל גדול לכיבודו. ומסתבר שאכן לפי מהלך זה לא יהיה ניתן לחייב את הקונה בתשלום העלייה, אם יצאו קהל גדול מתוך הציבור. ולדוגמא, אם פרשו חלק מהציבור וקראו בבית לעצמם, לצד זה יתכן שלא יצטרך הקונה

רבים מגדולי הפוסקים נקטו שאין כאן קנין כי אם נדר. לדבריהם כיוון שהקהל קיים דינו והעמיד לרשות ראובן את העליה שקנה, מחוייב ראובן לשלם נדרו לבית הכנסת. ואולם אינו יכול לעשות סחורה במה שאינו שלו ואם הייתה העליה נמכרת לשמעון היה עליו לשלם תמורתה לבית הכנסת, אלא שלא חלה מכירה, ואי אפשר לחייב את שמעון בבית דין לשלם לראובן או לבית הכנסת.

